Hagia Sofia

Hagia Sofia
(tur. Ayasofya
gr. Ἁγία Σοφία
lat. Sancta Sophia)
ký chrám, neskôr mešita, v súčasnosti múzeum

geohack/geohack.php?pagename=Hagia_Sofia&language=sk&params=41.0085_N_28.98_E_type:landmark)

Svetové dedičstvo UNESCO

ikimedia Commons: Ayasofya
ová stránka: https://muze.gen.tr/

sťou je táto stránka: Geografický portál

Hagia Sofia (ďalšie názvy pozri nižšie) je bývalý byzantský kresťanský chrám, neskôr turecká moslimská mešita na Zlatom rohu v Istanbule. Je to jedna z najznámejších a najvýznamnejších sakrálnych stavieb sveta, do 16. storočia bola stavba najväčším kresťanským chrámom na svete. Kupola Chrámu Svätej Múdrosti bola až do stavby kupoly nového Chrámu svätého Petra v Ríme (1590) najväčšou na svete. V súčasnosti budova od roku 1935 funguje ako múzeum. Súčasná stavba bola vystavaná za vlády cisára Justiniána I. po tom, čo bol starší chrám poškodený v priebehu povstania Niká (532). V byzantskom období chrám slúžil ako prirodzené centrum Byzantskej ríše. Okrem náboženských funkcií plnil i úlohy kultúrne a politické, konali sa tu korunovácie byzantských cisárov, viaceré koncily, či synody. K chrámovému komplexu bolo pripojených mnoho budov nesakrálneho typu (napr. patriarchov palác), z ktorých sa do dnešných čias zachovali len niektoré. V neskorších obdobiach bola stavba viackrát rekonštruovaná a súčasnú podobu získala za vlády osmanských sultánov. Chrám mal ako programová stavba justiniánskeho štýlu mimoriadny vplyv na byzantskú architektúru a architektúru kresťanských chrámov byzantského obradu. Spolu s ďalšími pamiatkami v Istanbule súčasťou Svetového kultúrneho dedičstva UNESCO pod názvom Historické oblasti Istanbulu.[1][2]

Od 30. rokov 20. storočia budova fungovala ako múzeum, no existovali snahy tureckých konzervatívnych nacionalistických, či islamistických kruhov o jej opätovnú premenu na mešitu. V roku 2020 turecký Najvyšší správny súd anuloval rozhodnutie o zriadení múzea z roku 1934 a turecký prezident Recep Tayyip Erdoğan krátko na to podpísal dekrét, ktorý umožňuje využívanie Hagie Sofie na náboženské účely (t.j. jej i premenu na mešitu). Turecké vládne kruhy deklarovali, že nová situácia neovplyvní navštívitelnosť budovy. Turecké snahy o premenu budovy na mešitu vyvolali vlnu odporu v prevažne ortodoxnom Grécku a krok odsúdil aj ekumenický patriarcha. Poľutovanie či znepokojenie nad aktom prejavilo aj UNESCO, viaceré krajiny, či pápež František. Krok odsúdili aj niektorí Turci.[3][4][5][6][7]

Obsah

Názvy

História stavby

Prvá a druhá Hagia Sofia

Justiniánsky chrám

Moslimské obdobie
Architektúra
Vonkajšie budovy komplexu a prístavby
Mozaiky
Zdroje
Ďalšia literatúra
Pozri aj
Externé odkazy

Názvy

Slovenské názvy:

- názvy obsahujúce grécku alebo tureckú podobu názvu: **Hagia Sofia**[1], **Agia Sofia**[8], **Aja Sofia**[1][9], **Ajia Sofia**[1], **chrám Hagia Sofia**[10], (zriedkavo:) **Hágia Sofia**[11], (zriedkavo:) **Hagia sofia**[12],(staršie alebo zriedkavo:) **Hagia Sophia** [9][13]
- názvy obsahujúce výraz "božej múdrosti": **Chrám Božej múdrosti**[1], **Chrám Božej Múdrosti**[14], **chrám Božej Múdrosti**[15], **Bazilika Božej múdrosti**[16], **Bazilika Božej Múdrosti**[17], **bazilika Božej Múdrosti**[18]
- názvy obsahujúce výraz "svätej múdrosti": **Chrám Svätej múdrosti**[19], **Chrám svätej Múdrosti**[8][20], **chrám Svätej Múdrosti**[11]
- ostatné: **Chrám svätej Sofie**[21], **Chrám Svätej Božej Múdrosti**[22]

Cudzojazyčné názvy: starogr. Ἁγία Σοφία - *Hagia Sofia* - doslovne: svätá múdrosť [prípadne: Božia múdrosť či svätá Sofia]; súčasná turečtina: *Ayasofya*; lat. *Sancta Sophia*.

História stavby

Prvá a druhá Hagia Sofia

Hagia Sofia v noci

Dejiny Hagie Sofie sa začali písať už krátko po založení nového hlavného mesta Východorímskej ríše, Konštantínopola. Rozľahlá päťloďová bazilika s átriom a s galériami bola vystavaná neďaleko Veľkého paláca a Hipodrómu v rokoch 330 – 360 za vlády Constantia II., a mala slúžiť ako hlavný chrám konštantínopolského patriarchu i východného impéria. V danom období bola prezývaná Veľký kostol (gr. *Megalé Ekklésia*, resp. *Megali Ekklisia*). V roku 404 bola táto Prvá Hagia Sofia poškodená pri požiari vrámci nepokojov spôsobených zosadením patriarchu Jána Zlatoústeho, na čo bola cisárom Theodosiom II. v roku 415 prestavaná a znovu vysvätená. Okolo roku 430 sa v písomnostiach prvýkrát objavil názov Hagia Sofia. Z raného chrámu sa na severnej strane dnešnej Hagie Sofie zachovala rotunda klenotnice nazývaná *skeuofylakion*. Z druhej stavby sa dodnes zachovali aj fragmenty z pôvodnej bohatej sochárskej výzdoby, pretože aj druhý chrám bol poškodený, tentoraz v roku 532 počas povstania Nika![1][2]

Justiniánsky chrám

Hagia Sophia, exteriér

Dnešná Hagia Sofia bola postavená na podnet byzantského cisára Justiniána I. Stavba sa začala krátko po doznení povstania Niká v roku 532 a vysvätená 26. decembra 537. Architektmi stavby boli Isidor z Milétu a Anthemios z Trallu, celkovo sa na nej mali podieľať tisíce umelcov a remeselníkov, a k výstavbe sa viaže viacero legiend. Chrám bol viackrát opravovaný. Pôvodná kupola, ktorá mala pomerne nízky profil, sa už v roku 558 zrútila pri zemetrasení a opráv sa zhostil Isidóros mladší. Nová (dnešná) kupola bola o 7 metrov navýšená a posvätená bola v roku 563. Chrám bol bohato vyzdobený a zariadený zlatom a striebrom, celkovo sa minulo vyše 20 ton striebra. K chrámu prislúchal v 6. storočí vyše 500-členný klérus na čele s ekumenickým patriarchom, administratívne však bol chrám spojený s ďalšími tromi vedľajšími kostolmi. Bohoslužby sa konali nielen pred oltárom, ale aj priamo pod kupolou, ženy a muži sa omší zúčastňovali oddelene, ženám bola vyhradená galéria (tribúna). Popis ranej podoby chrámu sa zachoval vďaka diel z pera Prokopia Cézarejského, Pavla Silentiaria a Konštantína VII. Druhá významná rekonštrukcia chrámu sa udiala v roku 994 pod taktovkou arménskeho architekta Trdata, vynútená bola zemetrasením v roku 989. Po dobytí Konštantínopola štvrtou krížovou výpravou (1204) bol chrám vyplnienený križiakmi a do roku 1261 sa stal sídlom latinského patriarchu Konštantínopola. V roku 1317 boli pridané prvé oporné systému, a následne musela byť znovu opravená po tom, čo ju opäť poškodilo zemetrasenie v roku 1346.[1][23][24]

Moslimské obdobie

Vonkajšia fontána (*Şadırvan*) vybudovaná v osmanskom období bola učená na náboženské účely moslimov. Fontána v Hagii Sofii nebola novým prvkom, už skôr za vlády Justiniána sa v átriu chrámu podľa zmienok nachádzala sochársky bohato zdobená fontána.

Interiér chrámu Hagia Sofia

Po páde Konštantínopola v roku 1453 dal sultán Mehmed II. Fatih chrám premeniť na mešitu. Z chrámu boli odstránené kresťanské relikvie a oltáre, v neskoršom období (17. storočie) bola prekrytá alebo zničená aj figurálna mozaiková výzdoba, ktorá sa nestotožňovala s islamským učením. Už za vlády Mehmeda II. bol k chrámu pridaný provizórny drevený minaret, modlitebný výklenok mirháb, a vyvýšený rečnícky pulpit pre imáma - minbar,[25] Už v 16. storočí boli k chrámu pristavané aj 4 minarety (vláda Bajazida II., Selima II. a Murada III.), následne vznikli v tesnej blízkosti mešity mauzóleá osmanských sultánov (mauzóleum Selima II., mauzóleum Murada III. a mauzóleum Mehmeda III.). Na mauzóleum bolo v 17. stor. premenené aj baptistérium. Rekonštrukcie v 16. storočí mal na svedomí osmanský dvorný architekt Sinan, ktorý ku chrámu pridal napr. oporný systém. Za Murada III. v chráme vznikli muezínove lóže.[26] V roku 1739 boli časti južnej bočnej lode prerobené na knižnicu. V rokoch 1847 – 1849 prešla stavba generálnou rekonštrukciou pod taktovkou Gaspara Trajana Fossatiho a Giussepeho Fosatiho, ktorí odkryli časti mozaikovej výzdoby a vybudoval sultánovu lóžu v bočnej lodi. Niektoré mozaiky sa zachovali len z fossatiovských náčrtov. V tomto období vzniklo aj osem zelených terčov zdobených islamskou kaligrafiou od Mustafu Izzata, ktorý vytvoril aj kaligrafiu citátu z Koránu vo vrchole kupoly.[1]

Ďalšie rekonštrukcie za prítomnosti amerických odborníkov sa uskutočnili v 30. rokoch 20. storočia. V roku 1934 nariadil Mustafa Kemal Atatürk, vtedajší prezident Tureckej republiky, že Hagia Sofia bude sekularizovaná a prebudovaná na múzeum, ktoré následne vzniklo o rok neskôr.[25] V roku 1993 inšpekcia UNESCO zistila, že budova chátra, preto prebehla jej rekonštrukcia. V rokoch 1997 – 2002 bola rekonštruovaná strecha, v roku 2012 boli vyčistené a vynovené mramorové a mozaikové výzdoby. V súčasnosti (2020) Hagia Sofia naďalej pôsobí ako múzeum, i keď sa v Turecku objavili i názory volajúce po jej opätovnej premene na mešitu.[27][28] Zaujímavosťou múzea je v súčasnosti okrem historických a náboženských pamiatok aj maskot múzea, mačka Gli, ktorá v múzeu žije.[29][30]

Architektúra

Detail na vstup do Hagie Sofie

Chrám má obdĺžnikový pôdorys (cca. 71 m x 77 m), ide o spojenie štvorcovej centrály a pozdĺžneho typu trojloďového kostola. Stredná loď je výrazne prevýšená. Možno hovoriť aj o dvojplášťovej stavbe. Veľký otvorený centrálny priestor fungujúci ako hlavná loď je zaklenutý kupolou, konchami a polkupolami, na južnej a severnej strane sú naň napojené bočné lode s galériami, na západnej strane sa nachádzajú pre byzantský obrad typické prvky vnútorného a vonkajšieho nartexu (esonartex, exonartex). Východná strana obsahuje presbytérium s polkupolou. Na južnej a severnej strane sa hlavná loď prostredníctvom arkád otvára do bočných lodí, na ktorých sa na prvom podlaží nachádzajú galérie otvorené do lode arkádami. Štvorcový stred je tvorený štyrmi mohutnými piliermi, ktoré sa v hornej časti spájajú klenbovými oblúkmi. Na klenbových oblúkoch a na štyroch pendatívoch v ich rohoch je uložená kupola so 40 rebrami. Priemer súčasnej kupoly je 31,4 m. V exteriéri je kupola posilnená 40 krátkymi piliermi rámujúcimi malé okná. Na východnej a západnej strane hlavnej kupoly je priestor hlavnej lode otvorený a zaklenutý polkupolou, ktorá je diagonálne doplnená nikami a zaklenutými konchami.[1][23]

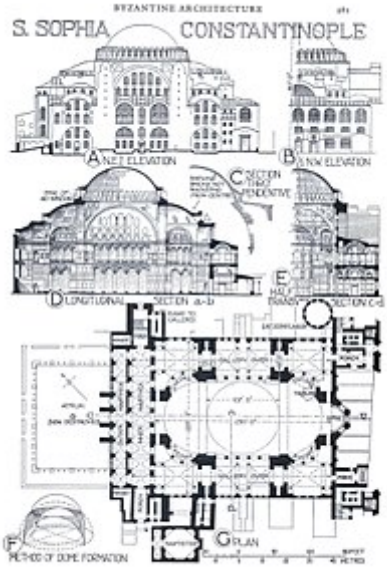

Plán Hagie Sofie

Do chrámu sa pôvodne vstupovalo cez dnes už neexistujúce átrium, ktorého z ktorého päť brán ústilo do troch otvorov úzkeho a dlhého esonartexu s pôvodne piatimi bránami do vlastného jadra chrámu. Hlavným vstupom určeným pre cisára bola Cisárska brána. Interiér bol bohato vyzdobený mramorovými obkladmi a intarziami, ktoré sa vo veľkej miere zachovali dodnes, mozaikami a prepychovými predmetmi. Mramorová výzdoba siaha po úroveň rímsy nad tribúnami, kde na ňu nadväzuje mozaika. Podlaha je taktiež z mramoru, poprípade iných kameňov (napr. *omfalion*). Vysokú umeleckú úroveň má sochárska plastika, najmä mramorové hlavice pilastrov a stĺpov, ktoré sú zdobené akantom a iniciálami cisára Justiniána I. Veľkého a cisárovnej Theodory. Mramorové boli i vnútorné rímsy a mramorové detaily. Mramorový materiál pochádza z ostrovov v Marmarskom mori. Celkovo 64 stĺpov je rozličného pôvodu, niektoré sú z červeného porfýru, iné zo zeleného bazaltu, časť z nich pochádza z Artemidinho chrámu v Efeze. Chrám bol pôvodne obstavaný palácmi (napr. patriarchálny palác), ktoré sa však nezachovali.[1][23]

Vonkajšie budovy komplexu a prístavby

Mauzóleum sultána Murada III., v pozadí hrobka Selima II., malá budova vľavo Hrobka Princov

V osmanskom období boli k chrámu pristavané štyri minarety. Ako prvý z dnešných minaretov bol za vlády Bajazida II. vystavaný juhovýchodný červený minaret a následne biely severovýchodný minaret. Architekt Sinan následne za vlád Selima III. a Murada III. chrámu doplnil ďalšie dva biele minarety na západnej strane chrámu.[25]

Pozostatky sochárskej výzdoby theodosiánskeho chrámu.

Architekt Sinan k chrámu pristaval taktiež mauzóleum v ktorom bol neskôr pochovaný sultán Selim II. Hrobka má osemuholníkové usporiadanie a jej steny sú z mramoru. Interiér je bohato zdobený v duchu islamského umenia a obsahuje celkovo 42 sarkofágov. Hrobka Mehmeda III. bola vybudovaná Dalgicom Ahmedom Agom za vlády Ahmeda I. a svojim oktogonálnym plánom nesie sa v podobnom duchu ako mauzóleum Selima II., skladá sa však z dvoch dómov a ukrýva 36 sarkofágov sultána a jeho blízkych. Hrobka Murada III. má hexagonálny tvar a bohato zdobené ornamentálne okná, prislúcha k nej aj menšia Hrobka Princov, v ktorej sú pochované štyri deti sultána Murada III. Sériu hrobiek sultánov a príslušníkov ich rodiny uzatvára Baptistérium Hagie Sofie, ktoré bolo na mauzóleum sultánov Mustafu I. a Ibrahima, a ich rodinu.[31]

Po tom, čo bolo mesto dobyté Osmanmi bola k chrámu pristavaná aj nová madrasa, ktorá sa však do dnešných dní nedochovala, pretože bola zbúraná v období republiky. Zachovala sa budova základnej školy založenej v 18. storočí Mahmudom I.[32][33] Pomerne novou prístavbou (19. storočie, bratia Fossatiovci) je *Muvakkithane* (hodinová miestnosť), ktorá slúžila na ľahké zistenie času pre potreby moslimských modlitieb. Dnes budovu využíva administratíva múzea.[34] Byzantínci využívali na zisťovanie času špeciálne navrhnutú budovu *Horologion*, ktorá slúžila aj ako observatórium, či prezliekáreň pre slávnostný vstup cisára do chrámu.[35]

Najstaršou časťou chrámu je *skeuofylakion*, ktoré pochádza ešte z predjustiniánskeho obdobia prvého alebo druhého chrámu, ktoré slúžilo ako pokladnica a sakristia. V neskoršom osmanskom období fungovala budova aj ako chudobinec, kým túto úlohu neprebrala nová budova chudobinca postavená Mahmudom I.[36] Aj novší chudobinec sa zachoval do dnešných dní, jeho vstupná brána patrí k barokovým pamiatkam Osmanskej ríše. Brána bola používaná pri vstupe do chrámu z paláca Topkapi.[37] V exteriéri chrámu sa zachovalo aj niekoľko pozostatkov sochárskeho umenia zo staršieho chrámu Hagia Sofia.

Červený minaret je najstarším zachovaným minaretom Hagie Sofie.

Interiérové prvky v Hagii Sofii

Mramorové dvere alebo *Dvere Neba a Pekla* oddeľujú západnú a južnú galériu, v byzantskom období boli používané účastníkmi synôd, ktorí cez ňu vstúpili a opustili rokovaciu miestnosť.[38]

Cisárska brána používaná ako hlavný vchod pre cisára. Nad bránou sa nachádza mozaika Leva VI. kľačiaceho pod Pantokratorom.

Mihráb - modlitebný výklenok nasmerovaný k Mekke

Stĺp prianí/potný stĺp má podľa miestnej tradície splniť prianie osobe, ktorá sa dotkne jeho bronzovej prieľačiny.[39]

Omfalion - "pupok sveta" bolo miesto korunovácie byzantských cisárov. Skladá sa z 32 rôzne veľkých gulôčok, z porfýru a žuly.[40]

Jedna z dvoch mramorových nádob z Pergamonu, ktorá slúžila na rituálne očistenie moslimov pred modlitbou. Do chrámu ju nechal priniesť Murad III., nádoba bola vytvorená z jedného kusu mramoru.[41]

Krstiteľnica Hagie Sofie.

Minbar, zvýšený priestor odkiaľ imám recitoval piatočnú modlitbu

Galéria Hagie Sofie s mozaikovým a mramorovým obkladom

Mramorová hlavica stĺpu s palmitovým motívom.

Latinský náhrobok pripomínajúci Enrica Dandola, dóžu Benátskej republiky v období IV. križiackej výpravy, ktorý mal byť v chráme pochovaný, jeho pozostatky sa však v chráme počas rekonštrukcie už nenašli.[42]

Esonartex Hagie Sofie

Sultánova lóža vybudovaná bratmi Fossatiovcami počas rekonštrukcie v polovici 19. storočia

Mozaiky

Justiniánova stavba spočiatku neobsahovala žiadne figurálne mozaiky. Pôvodná mozaiková výzdoba sa zachovala fragmentárne a obsahuje iba rastlinnú a geometrickú ornamentiku, či purpurové kríže na zlatom pozadí, zlatá mozaika zdobila aj pôvodnú kupolu, ktorá okrem nej obsahovala len kríž v medailóne a hviezdy.[1][23] Prvé mozaikové postavy sa v chráme objavili za vlády Justína II. v druhej polovici 6. storočia. Tematicky zobrazovali Krista, Pannu Máriu a apoštolov. V neskoršom období boli ale tieto diela zakryté omietkou.[43] Dnes sa zachované mozaiky z raného obdobia nachádzajú vo verejnosti neprístupnej miestnosti.[44] V období obrazoborectva neboli z ideologických dôvodov žiadne figurálne mozaiky doplnené, no po víťazstve ortodoxie v roku 843 v chráme vzniklo viacero veľkých mozaikových diel, z ktorých sa niektoré vďaka reštaurátorským prácam v 19. a 20. storočí zachovali.

Väčšina mozaík pochádza z macedónskeho obdobia (tróniaca Panna Mária Bohorodička v apside s anjelmi po bokoch, mozaika Leva VI. kľačiaceho pod Kristom Pantokratorom s medailónmi Márie a anjela po stranách nad Cisárskou bránou, Konštantín I. a Justinián I. s Bohorodičkou, Alexander III., cisárovná Zoe a Konštantín IX. Monomachos. Z komnénovského obdobia pochádza zase mozaika Jána II. a jeho manželky Ireny Uhorskej s Theotokos uprostred a portrét Jánovho syna Alexia. Pravdepodobne z konca komnénovského obdobia alebo začiatku palaiologovského obdobia pochádza čiastočne zachovaný Deésis.[45]

Interiér chrámu Hagia sofia, detail na kaligrafický terč a apsidu s mozaikou

Podľa dobových správ mali v chráme existovať aj naratívne mozaiky ako napr. *Krst, Zoslanie Ducha svätého*, či *Izaiášova vízia*. V roku 1989 boli objavené aj zvyšky palaiologovskej mozaiky, ktorá zobrazovala Jána V. a jeho manželku, Bohorodičku a Jána Krstiteľa.[24][46]

Mozaiky v Hagii Sofii

Nefigurálne mozaiky v hornej, ženskej galérii.

Mozaika Bohorodičky v apside chrámu, 867

Mozaika archanjela Gabriela v apside, 2. polovica 9. storočia

Mozaika Jána Zlatoústeho, konštantínopolského patriarchu, 9. storočie. Jedna zo zachovaných mozaík cirkevných otcov, ďalšia je mozaika Ignácia Mladšieho a Ignáca Theofora. Ďalšie obrazce svätých otcov sa zachovali len v náčrtoch bratov Fossatiovcov.[47]

Lev VI. kľačiaci pred Kristom Pantokratorom. Mozaika sa nachádza nad cisárskou bránou, 10. storočie

Mozaika cisára Konštantína I. (zakladateľa mesta Konštantínopola) a cisára Justiniána I. (zakladateľa súčasného chrámu) s Theotokos uprostred, mozaika z obdobia macedónskej renesancie, južný vchod do lode cca 950.

Mozaika cisára Alexandra, mecedónske obdobie, 10. storočie

Donátorská mozaika cisárovnej Zoe Macedónskej a jej manžela Konštantína IX. Monomacha. Mozaika vznikala v 30. rokoch 11. storočia a postava cisára bola prerábaná, pôvodne stvárňovala Romana III., Zoeinho prvého manžela

Donátorská mozaika cisára Jána II. Komnéna a Ireny Uhorskej s Theotokos Hodegetria uprostred, cca 1118

Alexios Komnénos, komnénovská mozaika bola objavená na stĺpe neďaleko mozaiky Alexiových rodičov, cca 1122

Mozaika Deésis, južná tribúna Hagie Sofie, mozaika nejasnej datácie, snáď z konca 12. storočia (komnénovské obdobie)

Mozaika anjela

Zdroje

1. Hagia Sofia. In: Encyclopaedia Beliana 5, S. 441
2. Chrám Boží Moudrosti (Hagia Sofia) v Konstantinopoli. In: VAVŘÍNEK, Vladimír; BALCÁREK, Petr. *Encyklopedie Byzance*. 1. vyd. Praha : Libri; Slovanský ústav AV ČR, 2011. 552 s. (Práce Slovanského ústavu AV ČR. Nová řada; zv. 33.) ISBN 978-80-7277-485-2, 978-80-86420-43-1. S. 205 – 206.
3. *Turecký súd rozhodol, že Hagia Sofia sa môže premeniť na mešitu* [online]. Hospodárske noviny, [cit. 2020-07-11]. Dostupné online.
4. *Hagia Sofia je mešitou, rozhodol Erdogan* [online]. Pravda, 2020-07-10, [cit. 2020-07-11]. Dostupné online.
5. GALL, Carlotta. Erdogan Signs Decree Allowing Hagia Sophia to Be Used as a Mosque Again. *The New York Times*, 2020-07-10. Dostupné online [cit. 2020-07-11]. ISSN 0362-4331. (po anglicky)
6. FAHIM, Kareem. Turkish court clears path for Hagia Sophia museum to become a mosque again. *The Washington Post* (Washington D.C.: Boisfeuillet Jones, Jr.), 10.7.2020. Dostupné online [cit. 2020-07-11]. ISSN 0190-8286.
7. *Pápež vyjadril znepokojenie nad premenou Hagie Sofie* [online]. svet.sme.sk, [cit. 2020-07-14]. Dostupné online.
8. *Exkomunikačná bula z r. 1054 (tzv. Veľký rozkol)* [online]. grkat.nfo.sk, [cit. 2019-09-21]. Dostupné online.
9. Hagia Sophia. In: Slovenský náučný slovník I, 1932, S. 106
10. Istanbul. In: Pyramída
11. RATKOŠ, Peter. *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. [s.l.] : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964. 459 s. S. 223.
12. Slovník antické kultury. Praha: Svoboda, 1974, S. 302
13. *Most*. [s.l.] : Most, 1969. 616 s. S. 98.
14. SKLADANÝ, Marián; JÍLEK, Tomáš; BAĎURÍK, Jozef; BUTVINOVÁ, Marta. *Dejepis 6 pre 6. ročník základnej školy ; Marián Skladaný, Tomáš Jílek, Jozef Baďurík, Marta Butvinová, Jarmila Knorrová, Viera Kováčiková, Ladislav Donauer*. [s.l.] : SPN, 1989. 235 s. ISBN 978-80-08-00118-2. S. 14.
15. Bohuslav Novotný. *Encyklopédia archeológie*. 1. vyd. [s.l.] : Obzor, 1986. 1028 s. S. 150.
16. Pravidlá slovenského pravopisu 2000 [1] (http://www.juls.savba.sk/ediela/psp2000/psp.pdf)
17. SIPKO, A. Politické prejavy cirkevnej heterodoxie v období sťahovania národov. In: ThDr. Ján Husár, PhD. (ed.):

ORTHODOXIA - Zborník vedeckých štúdií venovaných cirkevnej histórii,dejinám patriarchátov a miestnych pravoslávnych cirkví, Gorlice, 2012 › download,attachment,1785,1786,book (http://www.okp-elpis.pl)

18. Z kresťanského sveta. In: Slovo, október 1979, č. 10 [2] (http://www.casopisslovo.sk/wp-content/uploads/2016/05/1979_10.pdf) S. 7
19. Rado MLÝNEK. Chrám Svätej múdrosti. *sme.sk* (Bratislava: Petit Press), 2007-01-19. Dostupné online [cit. 2019-09-21]. ISSN 1335-4418.
20. *Slavica Slovaca*. [s.l.] : Veda, 2007. 208 s.
21. DVOŘÁK, Pavel. *Stopy dávnej minulosti (Slovensko v Uhorskom kráľovstve)*. [s.l.] : Rak, 2005. 240 s. ISBN 978-80-85501-29-2. S. 189.
22. *Zmena*. [s.l.] : Vydávajú študenti žurnalistiky FF UK Bratislava v spolupráci s Československým koordinačným štrajkovým výborom, 2003. 844 s. S. 25.
23. ZÁSTĚROVÁ, Bohumila. *Dějiny Byzance*. Vyd. 1. Praha : Academia, 1992. 529 s. (ďalej len Ibidem). ISBN 80-200-0454-8. S. 426 – 427.
24. HAGIA SOPHIA. HAGIA SOPHIA IN CONSTANTINOPLE. In: *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Ed. Alexander P. Kazhdan. 1. vyd. New York : Oxford University Press, 1991. 2338 s. ISBN 0-19-504652-8. S. 892 – 895. (po anglicky)
25. *Hagia Sophia. History, Facts & Significance* [online]. Encyclopedia Britannica, [cit. 2020-03-30]. Dostupné online. (po anglicky)
26. *Muezzin's Loge, Hagia Sophia* [online]. 2017-10-31, [cit. 2020-03-29]. Dostupné online. (po anglicky)
27. *Hagia Sophia Renovation* [online]. www.hagiasophia.com, [cit. 2020-03-30]. Dostupné online.
28. Hagia Sophia could be turned back into a mosque, Turkish president says. *The Telegraph* (Petit Press), 2019-03-25. Dostupné online [cit. 2020-03-30]. ISSN 0307-1235. (po anglicky)
29. *Gli the Cat of Hagia Sophia, Hagia Sophia* [online]. 2017-12-14, [cit. 2020-03-30]. Dostupné online. (po anglicky)
30. GEDDO, Benedetta. *Did you know Istanbul's Hagia Sophia has a resident cat?* [online]. Lonely Planet, [cit. 2020-03-30]. Dostupné online. (po anglicky)
31. *Tombs, Hagia Sophia* [online]. 2017-10-30, [cit. 2020-03-30]. Dostupné online. (po anglicky)
32. *Fatih Madrasa, Hagia Sophia* [online]. 2017-10-23, [cit. 2020-03-30]. Dostupné online. (po anglicky)
33. *Elementary School, Hagia Sophia* [online]. 2017-10-28, [cit. 2020-03-30]. Dostupné online. (po anglicky)
34. *Muvakkithane, Hagia Sophia* [online]. 2017-10-30, [cit. 2020-03-30]. Dostupné online. (po anglicky)
35. *Horologion, Hagia Sophia* [online]. 2017-11-08, [cit. 2020-03-30]. Dostupné online. (po anglicky)
36. *Skeuophylakion, Hagia Sophia* [online]. 2017-11-06, [cit. 2020-03-30]. Dostupné online. (po anglicky)
37. *Almshouse, Hagia Sophia* [online]. 2017-10-27, [cit. 2020-03-30]. Dostupné online. (po anglicky)
38. *Marble Door, Hagia Sophia* [online]. 2017-11-07, [cit. 2020-03-29]. Dostupné online. (po anglicky)
39. *The Sweating Column (Wishing Column), Hagia Sophia* [online]. 2017-10-24, [cit. 2020-03-29]. Dostupné online. (po anglicky)
40. *Omphalion, Hagia Sophia* [online]. 2017-10-18, [cit. 2020-03-29]. Dostupné online. (po anglicky)
41. *Alabaster Urns, Hagia Sophia* [online]. 2017-10-27, [cit. 2020-03-29]. Dostupné online. (po anglicky)
42. *Tomb of Enrico Dandolo, Hagia Sophia* [online]. 2017-10-25, [cit. 2020-03-29]. Dostupné online. (po anglicky)
43. Ibidem, str. 434 – 435
44. *The Mosaics in the Priest Room, Hagia Sophia* [online]. 2017-11-09, [cit. 2020-03-30]. Dostupné online. (po anglicky)
45. Ibidem, str. 451
46. *Mosaic of John V* [online]. 2017-11-10, [cit. 2020-03-29]. Dostupné online. (po anglicky)
47. *Mosaic of Fathers of the Church* [online]. 2017-11-12, [cit. 2020-03-29]. Dostupné online. (po anglicky)

Ďalšia literatúra

- SCHIBILLE, Dr. Nadine. *Hagia Sophia and the Byzantine Aesthetic Experience*. Ashgate Publishing, Ltd., 2014. 320 s. ISBN 978-1-4724-3758-7.
- TETERIATNIKOV, Natalia B. *Mosaics of Hagia Sophia, Istanbul. The Fossati Restoration and the Work of the Byzantine Institute*. 1. vyd. Washington, D.C. : Dumbarton Oaks, 1998. ISBN 978-0-88402-264-0.

Pozri aj

- kresťanská sakrálna architektúra
- byzantská architektúra
- byzantské umenie v justiniánskom a hérakleianskom období
- osmanská architektúra, islamská architektúra

Externé odkazy

- Virtuálna prehliadka chrámu (https://yandex.com/maps/115707/fatih/search/%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%B1%D1%83%D0%BB/?l=stv%2Csta&ll=28.979526%2C41.008470&panorama%5Bdirection%5D=90.342191%2C27.658202&panorama%5Bfull%5D=true&panorama%5Bpoint%5D=28.979779%2C41.008563&panorama%5Bspan%5D=104.974145%2C66.588689&sll=37.596341%2C55.758147&sspn=0.022016%2C0.002311&z=16)
- Fotografie chrámu (http://www.pbase.com/dosseman/istanbul_aya_sofia)
- Rôzne plány chrámu (http://www.focusmm.com/civilization/hagia/welcome.htm)
- Informácie o rekonštrukcii (http://www.archaeology.org/online/news/sophia.html)

Zdroj: „https://sk.wikipedia.org/w/index.php?title=Hagia_Sofia&oldid=7060169“

Čas poslednej úpravy tejto stránky je 17:52, 14. júl 2020.

Text je dostupný za podmienok Creative Commons Attribution/Share-Alike License 3.0 Unported; prípadne za ďalších podmienok. Podrobnejšie informácie nájdete na stránke Podmienky použitia.